

parc natural
de **penyagolosa**

*INFO quadrimestral del
Parc Natural de Penyagolosa
Nº9 gener - abril 2020*

el Gegant

01

**PENYAGOLOSA,
PERSPECTIVA I
SIGNIFICAT**

De Jesus Bernat Agut

03

**NOTICIES DE LA
NATURA:
GENER- ABRIL
2020**

05

**LA FITXA:
LA BÍVIA**

La temuda desconeguda

06

**EL
MANTENIMENT
DEL PARC**

Els treballs de la brigada

07

**EDUCACIÓ
AMBIENTAL**
Activitats al parc

Penyagolosa, perspectiva i significat¹

Jesús Bernat Agut (SdO) autor de la tesi doctoral
"Toponímia de Vistabella del Maestrat" (2015)

"L'aigua és molt verda"
(Salvador del Tossalet)

La perspectiva és un factor que, sovint, ens ajuda a comprendre el sentit dels topònims o, altrament, ens enfosqueix el seu significat, més evident des d'un altre angle. Penyagolosa és ben visible per als mariners que feinegen mar endins i que la feien servir com a 'senya de terra'. La gent de la Plana en tenim una visió d'elevació destacada en la serra que, en pujar per Llucena, ens mostra la cara més inaccessible. Si acudim pel coll de la Bassa, el seu vessant nord-est ens mostra la falda i costera d'accés al cim. Quan ja som al pla de Vistabella i ens acostem a Sant Joan descobrim un gran tossal amb tres petites eminències. Encara, si hi arribem des de ponent, terme de Villahermosa, els cingles prenen major sentit. Les diferents perspectives i els diversos elements naturals que trobem al si del mateix àmbit expliquen, a parer nostre, les variades interpretacions que hom ha donat al significat de Penyagolosa.

Hi ha propostes antigues (sense fonaments lingüístics) sobre la segona part del topònim, '*golosa*', com les de Gaspar Escolano o Mossén Cavanilles. El primer ens parlava d'un *golosa* referit al cim que vol empassar-se el cel o bé al fet que tots els botànics hi van per arreplegar herbes medicinals. El segon proposava una variant de *colòs*, *colosa*: la penya gegant; molt acceptada, encara avui. La proposta s'ajusta a la visió que hom té de la penya des del migdia, des dels termes de Xodos, el Castiello i també Villahermosa.

Dins les hipòtesis lingüístiques destaquen les de Joan Coromines, Vicent Pitarch i el mateix Emilio Nieto. Coromines ens proposa, tot refutant la hipòtesi colosal, un zootopònim, una PINNA AQUILOSA: "*Penyagolosa* està més prop de les àguiles i *Penàguila* que del colós de Rodes". Obre una segona possibilitat relacionada amb la *Pregunta* "*Penya (Pe)golosa*. La cara sud i variants properes, la més

Penyagolosa des de la costa

inaccessible i que defineix el mot 'penya' s'adiu a la interpretació 'aquilosa' de Coromines. En aquest mateix bosc de la Pegunta, que uneix Sant Joan amb la Banyadera, o el mateix topònim *el Bosco*, veí a la cara sud-oest, es fixaria l'amic Vicent Pitarch per a fer la seua proposta etimològica "*pinna lucosa*", 'boscosa'. Emilio Nieto ens du, molt raonadament, a una 'penya closa', tancada.

Desconeixem les raons del gran lingüista, Joan Coromines, per oblidar aquesta proposta que vam trobar en una fitxa seua. Ens sembla la més lògica, fàcil en l'evolució fonètica i adient a unes terres de secà on l'aigua pren un gran valor:

"més aviat es pot pensar en una *agualosa*, derivada de AQUALE 'aigual, aiguamoll, ullal que brolla de terra"

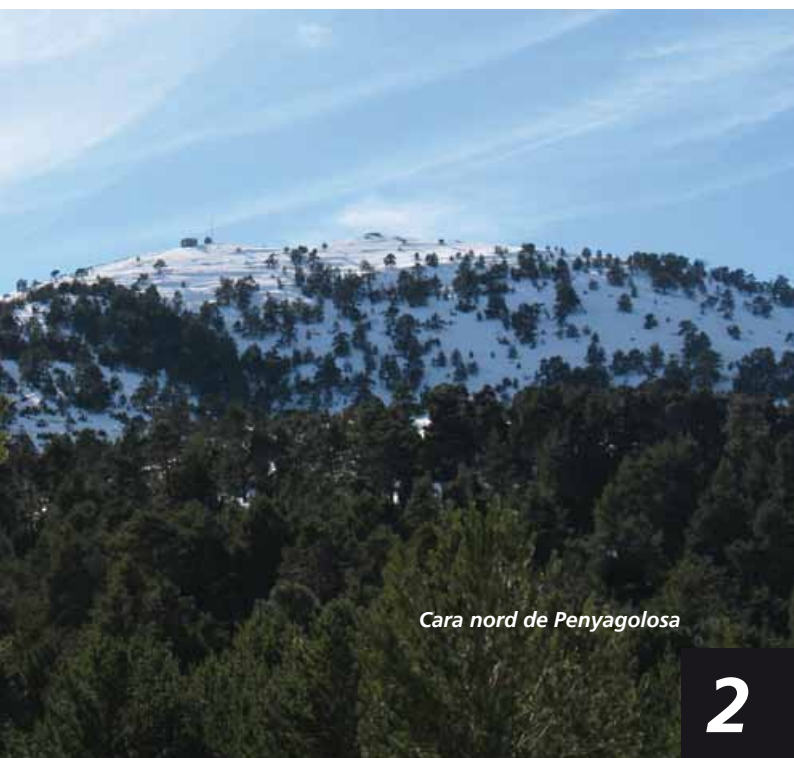
Quan Escolano advertia sobre les nombroses fonts que hi existeixen potser considerava el tossalàs no sols com l'espai comprés des del Corralico o la Banyadera, sinó que prenia la costera des del mateix santuari, incloent la font Coberta, la font de la Pegunta i la font de la Cambreta; caldria considerar, a més, les fonts de migdia com la font Trobada o la fuente del Paso. De fet, la gent de Xodos o Vistabella reconeix Penyagolosa –mai *la* Penyagolosa– com un paratge més ample que la penya imponent; per a aquesta guarda un altre nom: el Pico. Hi destaca, a més, un topònim situat en la seua falda, *la Banyadera*.

Caldrà, doncs, afegir a la solució zoonímica, AQUILOSA, a la fitonímica LUCOSA, a la productiva PEGOLOSA, a l'orogràfica CLOSA i a les, més aviat metafòriques, COLOSA i GOLOSA, aquesta transparent AQUALOSA que fa referència, bàsicament, a l'abundància relativa d'espais humits i fonts que volten Penyagolosa.

1 Evidentment, cal aportar-hi més informació i afegir més raonaments etiològics i filològics. Els podeu trobar a J.Bernat "Penyagolosa, un orònim aigualós" dins Onomàstica Romànica. València 2017

Penya-segats de Penyagolosa

Cara nord de Penyagolosa

Còlbia (*Oenanthe oenanthe*)

Papallona paó de dia (*Aglais io*)

Globularia

Sant Joan de Penyagolosa nevada

Notícies de la natura: gener-abril 2020

Aquesta secció es va crear per a donar a conèixer alguns dels esdeveniments més significatius que tenen lloc cada trimestre en el medi natural del Parc Natural de Penyagolosa. Oferim una selecció d'observacions de flora i fauna, fenòmens meteorològics, esdeveniments astronòmics, etc que destaquen en el dia a dia de la nostra naturalesa. Pots participar aportant les teues observacions, vivències o fotografies, fent-les arribar a: parque_penyagolosa@gva.es

Gener: Com tots els hiverns les pinades repletes de vesc acullen a centenars de grives (*Turdus viscivorus*) que s'alimenten principalment dels seus fruits.

Entre el 19 i el 25 de gener van caure 192'8 litres de precipitació a Sant Joan de Penyagolosa. La gran majoria en forma de neu, es va formar un mantell blanc d'entre 60 i 80 cm que transformà el paisatge en cobrir cims i plans.

Febrer: Contrastant amb el mes anterior i els dos següents, febrer resultà absolutament sec (no es produeix cap precipitació) i anormalment càlid.

Es va fer la primera observació registrada de tórtora turca (*Streptopelia decaocto*) al Parc Natural. Una espècie asiàtica que en el s.XX va colonitzar de manera natural tota Europa.

Març: El 5 de març s'observà un mascle d'arpella pàl·lida russa (*Circus macrourus*) en el Pla de Vista-

bella, albirament de gran interès, ja que les seues àrees de cria i les seues rutes de pas habituals se situen en l'extrem oriental d'Europa.

Observació el 8 de març de la primera puput (*Upupa epops*), que com un símbol de l'arribada del bon temps torna a les seues zones de cria i amb el seu "put-put-put" sembla anunciar la pròxima primavera.

12 de març: La temperatura primaveral afavoreix l'activitat d'insectes i en els prats de l'Arborètum s'observen les precioses papallones paó de dia (*Aglais io*) i llimonera (*Gonepteryx rhamni*), en tant que en els tolls d'aigua, els cavallets *Sympecta fusca* que han sobreviscut a l'hivern es troben ponent per a donar lloc a la següent generació.

L'última quinzena de març i la pràctica totalitat del mes d'abril transcorren bàsicament ennuvolats i amb abundants precipitacions (que inclouen fins i tot xicotetes nevades),... una situació que presagia una esplèndida primavera.

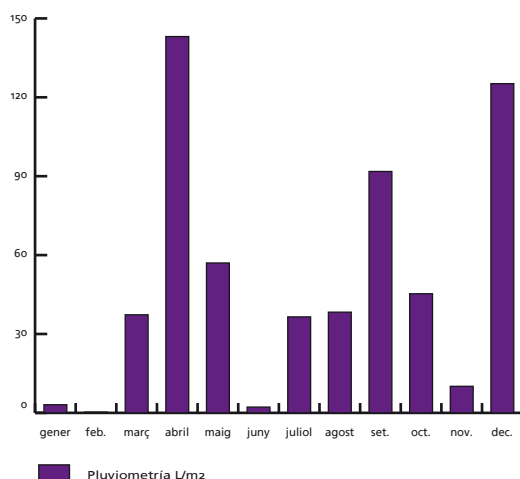
Malgrat el temps plujós entre finals de març i durant el mes d'abril s'observen el pas i l'arribada de moltes espècies d'ocells migratoris que alegren i completen el paisatge viu d'aquestes terres. Les còlbies (*Oenanthe oenanthe*) disputen pels seus territoris sobre els murs de pedra dels pasturatges, els repetitius reclams de les melindroses (*Jynx torquilla*), i els cants dels rossinyols comuns (*Luscinia megarhynchos*) se senten per les tanques i xoperes, metre els acolorits abellerols (*Merops apiaster*) passen emetent característiques veus que curiosament evoquen tènues lladrucs de gossos.

La meteorologia de 2019 a Sant Joan de Penyagolosa:

L'any 2019 va ser, pel que fa a la pluviometria, un any moderadament sec. La precipitació anual va ser una mica inferior a la mitjana amb 590 l/m². Les precipitacions van ser escasses i es van concentrar en mesos com a abril, en el qual van ploure 143,1 l/m², dels que 101,5 l/m² van caure el dia 18. El següent mes amb major precipitació registrada va ser desembre (125,2 l/m²) gràcies a la neu caiguda els dies 3 i 4 (92,5 l/m²)

D'altra banda, cal destacar que els mesos més secs de l'any van correspondre a febrer (0,3 l/m²), juny (2,2 l/m²) i gener (2,1 l/m²)

Respecte a les temperatures, destaca la mínima absoluta amb -11,1 °C el dia 11 de gener i la màxima absoluta amb 34,1 °C el 29 de juny. Així, el dia amb ratxes de vent més fortes registrat va ser el 20 de desembre amb ratxes pròximes als 100 Km/h

Més dades: https://www.avamet.org/mxo_i.php?id=c04m139e01

LA FICHA:

La bivia

La temuda desconeguda

Es diu que tendim a témer el desconegut, això explica el rebuig d'algunes persones a tastar menjars nous o la desconfiança d'uns altres davant la gent d'altres cultures o d'altres races. Igual passa amb alguns animals sobre els quals pesen llegendes i creences que porten a considerar-los perillosos quan no ho són en absolut. És el cas de la lluenta (*Chalcides bedriagai*) coneguda entorn de Penyagolosa com "La Bivia", un ésser quasi llegendari al qual se li suposa una picada mortalment verinosa, quan en realitat és completament inofensiva i mancada totalment de substàncies tòxiques.

Es tracta en realitat d'un xicotet saure emparentat amb les sargantanes, però el seu cos cilíndric i lleugerament allargat de fins a 16 cm, amb potes diminutes poc visibles i escates imbricades i brillants li donen un cert aspecte de serp xicoteta i esvarosa. Això, juntament amb la dificultat de la seua observació, perquè es troba quasi sempre oculta sota pedres o semienterrada entre arrels i fullaraca, fa que la gent haja inventat tota classe de curioses llegendes sobre ella, arribant fins i tot a usar-se-li en algunes zones com a tapadora d'embarassos campestres inconvenients.

A Penyagolosa habita en boscos i matolls, prats i marges de cultius, preferint els llocs de sòl bla on excavar, amb cúmuls de fulles o altres restes o amb pedres que li conferisquen abundants amagatalls per a compensar la seua escassa velocitat i indefensió davant els seus predadors, on troba, a més, els xicotets invertebrats dels quals s'alimenta.

Si veus alguna, respecta-la, pots observar-la o fotografiar-la amb tranquil·litat perquè cap mal et farà.

"Si la bivia viese y el escurzón oyese no habría ser viviente que viviese" (Miguel, Villahermosa del Río).

Bivia (*Chalcides bedriagai*)

Bivia (*Chalcides bedriagai*)

El manteniment del parc

Els treballs de la brigada

Durant el primer quadrimestre de 2020, els treballs de les brigades van ser diversos entre manteniment d'equipaments, millora d'hàbitats i treballs de millora de la seguretat dels visitants i veïns.

Així per exemple després de les grans nevades de gener es van buidar de neu els accessos al Centre d'Interpretació i de l'Arborètum, es va tirar sal en la pista de Sant Joan i es va col·laborar amb l'Ajuntament a retirar la neu del nucli urbà de Vistabella per a permetre la mobilitat dels seus veïns. Posteriorment després de dies de molt de vent es van revisar les pistes retirant nombroses branques de pi trencades que entorpien el pas.

Pel que fa al manteniment d'equipaments, destaca la col·locació de nous senyals informatius i de direcció en diversos punts dels diferents itineraris del Parc. Igualment es van repintar altres senyals amb oli per a protegir-les i es van arreglar escalons de pedra en la ruta circular. S'han iniciat també els treballs de neteja de les cunetes de la pista del Rodesnar.

En relació amb millora d'hàbitats, es van talar la major part dels pins austríacs (*Pinus nigra* de la subespècie forana *austriaca*) que creixien aglomerats en els bancals que existeixen per darrere de l'hotel d'insectes al costat de l'Arborètum, en la idea d'afavorir un pasturatge natural adequat per a les papallones i altres invertebrats. A més es va diversificar un sector de la pineda del Rodesnar plantant 120 aurons (*Acer granatense*), carrasques (*Quercus ilex*) i ginebres comuns (*Juniperus communis*).

Cal destacar també la recuperació del brollador de la Font Trobada mitjançant excavació i neteja del naixement durant la lluna vella de febrer, iniciant-se a més la construcció d'un nou bassi de fusta a partir dels pins que es van tallar per a sanejar la font.

Finalment es van col·locar 120 caixes niu per a ocells insectívors en les pinades existents en la Foieta Voltada i al llarg de la pista entre Sant Joan i la Lloma Plana.

JOSÉ LUIS MARIN ROVIRA

El 4 de setembre de 2019, va morir el nostre company José Luis Marín Rovira, treballador de la brigada de manteniment des de la declaració del parc natural.

In memoriam

Educació ambiental

Les activitats d'educació ambiental realitzades en el primer quadrimestre de l'any en el P.N. de Penyagolosa no han sigut totes les que es van arribar a programar degut en un primer lloc al mal temps i posteriorment a la crisi del Covid-19. Així i tot, aconseguirem realitzar algunes activitats amb molt bona acceptació.

Començarem l'any amb el CRA del Penyagolosa. En aquesta ocasió col·laborarem la jornada del Dia de l'Arbre que es va organitzar el dia 31 de gener al Castell d'Atzeneta i en el qual va participar tota la comunitat escolar del CRA. Des del parc organitzarem una gimcana per a les classes d'infantil amb la temàtica dels arbres que va resultar una experiència molt divertida per als xiquets i xiquetes.

També, per a celebrar el dia de l'arbre, organitzarem una "bellotada" el dia 9 de febrer en la qual es va convidar a tota la gent que volguera col·laborar amb una repoblació de bellotes de roure reboll (*Quercus pyrenaica*). Les bellotes es van recollir prèviament en el bosc del Rebollar contigu al parc i es van plantar aquell dia en el Rodesnar, en una zona on encara hi ha constància que en un temps no gaire llunyà, es trobava aquesta espècie amb facilitat i que va arribar quasi a desaparèixer pel carboni intensiu. Es van plantar més de 60 bellotes que brotaran gràcies a aquesta plujosa primavera.

En el tinter s'han quedat altres activitats com una ruta per a conèixer el món de la cria de la tòfona al pla de Vistabella, el cens anual del liri de neu i una activitat de descobriment de rastres d'animals entre altres.

**Vols col·laborar amb nosaltres?... envia els teus articles a la següent adreça:
parque_penyagolosa@gva.es**

Redacció: Equip tècnic del PN de Penyagolosa

Parc Natural de Penyagolosa

964 76 08 38

parque_penyagolosa@gva.es

<http://www.parquesnaturales.gva.es/web/pn-penyagolosa/>

Centre d'interpretació del parc: darrere de l'ermitori de Sant Joan de Penyagolosa

12135 Vistabella del Maestrat, Castelló

